

ODAKLE DOLAZIMO? KO SMO? KUDA IDEMO? TRAJNA KRIZA UPOREDNE KNJIŽEVNOSTI

Ali lažni pojam „uporedna književnost“ neće preživeti podrobno ispitivanje. [...] Mogli biste isto tako sebi dozvoliti da kažete „uporedni krom-piri“ ili „uporedne ljuske“.

Lejn Kuper [Lane Cooper]¹

Kako ćemo i kada počinuti samoubistvo? Za sada nećemo. [...] Održavajmo se u životu kao komparatisti; ali radije se „dosađujemo u sebi“ nego što ćemo pokušavati da napravimo odvojenu ustanovu.

Alber Žerar [Albert Guérard]²

Tokom sto godina koje, ugrubo, čine njen zvanični životni vek, uporedna književnost je bila izuzetno samosvesna, i kao Gogen, čije je remek-delo iz Bostonskog muzeja lepih umetnosti pružilo naslov za ovaj članak,³ predavala se gotovo bolesnoj potrebi da analizira samu sebe i da preispituje svoju sudbinu. Prema prorocima mraka i propasti, njeno je telesno zdravlje uvek bilo krhko (upor. rast i opadanje sreće akademskih planova i programa širom sveta), dok joj je duševno stanje obeleženo stalnim osećanjem krize. Unutar *Literaturwissenschaft* [nauka o književnosti], i prijatelji i opadači uporedne književnosti imaju sklonost da se zanimaju merenjem njenog pulsa i temperature, određivanjem bolesti, bilo pravih ili izmišljenih, kao i prepisivanjem lekova – češće stimulansa nego depresiva – ili običnih praznih pilula.

U američkom odseku Bolnice za uporednu književnost i srodna oboljenja, naročito je Rene Velek uzeo na sebe (ili je možda bio nateran – „što vučen njom, što ronec sam“)⁴ ulogu glavnog zdravstvenog savetnika i pisca povremenih izveštaja („Pojam uporedne književnosti“ [“The Concept of Comparative Literature”], „Krizu uporedne književnosti“ [“The Crisis of Comparative Literature”], „Uporedna književnost danas“ [“Comparative Literature Today”]),⁵ u kojima opisuje bolesnikovo stanje i usuđuje se, s vremena na vreme, da

¹ *Opiti u obrazovanju* [*Experiments in Education*], Cornell University Press, Ithaca, 1943, str. 75.

² „Uporedna književnost?“ [“Comparative Literature?”], *Yearbook of Comparative and General Literature*, 1958, str. 7.

³ Autor misli na prvi deo naslova koji je u izvorniku na francuskom i glasi: *D’où venons-nous? Que sommes-nous? Où allons-nous?* (Prim. prev.)

⁴ Stihovi iz Geteove pesme „Ribar“ (preveo: Branimir Živojinović), preuzeto iz: Johan Volfgang Gete, *Pesme, Gec od Berlihingena*, Rad, Beograd, 1982, str. 70-71. Izvorno: „Halb zog sie ihn, halb sank er hin“. (Prim. prev.)

⁵ Ovi radovi su objavljeni u: *Yearbook of Comparative and General Literature*, 2, 1953, str. 1-5, Rene Velek, „Krizu uporedne književnosti“, u: *Kritički pojmovi*, preveli: Aleksandar I. Spasić i Slobodan

predvidi ishod istog. Pored sve galame koja se dizala u vezi sa njim tokom godina, bolesnik, koji ceni svoju osamu i koji bi verovatno voleo da ga ostave na miru u njegovoj bolesničkoj sobi, nekako je uspeo da preživi zahvaljujući ignorisanju – pravo „dete sveta u sredini“ – eshatološkog „prorok[a] levo“, kao i utopijskog „prorok[a] desno“.⁶

Pozvan da napravim novu procenu stanja naše naučne discipline za časopis koji svojim sadržajem verno odražava našu trenutnu sliku, trudiću se da ocrtam putanju, koliko je moguće jezgrovito, ali bez preteranih prečica i prekraćivanja, razvoja uporedne književnosti, ne kako sam to učinio u drugom poglavlju svog *Uvoda u uporednu književnost* [*Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft*] – hronološki prema državama i institucijama, nego u svetlu menjanja definicija naše naučne oblasti i u odnosu na njene teme. Drugim rečima, želim da ovde pokažem odakle dolazimo, kao grana znanja za koju se pretpostavlja da ima svoju metodologiju, gde smo, i kuda ćemo, ako ikuda, najverovatnije otići. Podaci kojima nameravam da se koristim kao potvrdom za ovo, delom će biti preuzeti iz priručnika, programskih stavova, *Fachzeitschriften* [stručnih časopisa], kao i iz programa trogodišnjeg kongresa koji pravi Međunarodno udruženje za komparativnu književnost (ICLA) i njegovi saradnici.

Očigledno su urednici časopisa *Canadian Review of Comparative Literature* izabrali mene za ovaj posao ne samo zato što sam poznat po teško stečenom i ponekad nelagodnom nastojanju da stvari nazivam pravim imenom, nego i zato što, iz nepoznatog razloga, izgleda da imam sve odgovarajuće kvalifikacije: doktorirao sam uporednu književnost, predavao predmete iz oblasti metodologije četvrt stoleća,⁷ napisao priručnik preveden na četiri jezika, kao i *Forschungsbericht* [izveštaj o istraživačkim projektima] obima knjige,⁸ radim na mestu urednika časopisa *Yearbook of Comparative and General Literature* od 1959. godine, prisustvovao sam na svim ICLA kongresima počevši od Kongresa u Čapel Hilu, uređivao sam prvi tom (o ekspresionizmu) izdanja *Uporedna istorija književnosti na evropskim jezicima* [*Comparative History of Literatures in European Languages*], bio član upravnog odbora zaduženog za taj smeli poduhvat i trenutno pripadam nadležstvu ICLA-e.

Đorđević, Beograd, 1966, str. 181-188. [*Proceedings of the Second Congress of the ICLA*, urednik: Verner Pol Friderih, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1959, II, str. 149-159], i Rene Velek, „Uporedna književnost danas“, preveo: Aleksandar I. Spasić, u: *Književna kritika: časopis za estetiku književnosti*, urednik: Milivoj Srebro, Rad, Beograd, 1970, str. 38-47. [*Comparative Literature*, 17, 1965, str. 325-337], po navedenom redosledu.

⁶ Navodi preuzeti iz dela: Johan Volfgang Gete, *Poezija i stvarnost*, preveli: Erih Koš i dr Jovan Bogičević, Nolit, Beograd, 1957, str. 174. Izvorno: „Weltkind in der Mitten ... Prophete links ... Prophete rechts“. U celosti, ovi stihovi glase: „I kao u Emaus krenusmo – / Burni i vatreni koraci: / Prorok desno, prorok levo, / I dete sveta u sredini.“ (*Prim. prev.*)

⁷ Vidi posebno moj članak „Uvod u diplomatske studije uporedne književnosti na Univerzitetu u Indijani: opis i samokritika“ [“Introduction to Graduate Studies in Comparative Literature at Indiana University: A Description and Auto-Critique“], *ACLAN* [American Comparative Literature Association Newsletter], 11, br. 1, 1979, str. 42-53.

⁸ *Uvod u uporednu književnost* [*Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft*], Kohlhammer, Stuttgart, 1968, preveden na engleski, španski, japanski i korejanski, i *Uporedna književnost: Prvi izveštaj 1968-1977* [*Vergleichende Literaturwissenschaft: Erster Bericht 1968-1977*], Peter Lang, Bern, 1981.

Kao akademska struka, uporedna književnost je francuski proizvod, što opravdava moje korišćenje prvog francuskog priručnika, Pol Van Tigemove *Uporedne književnosti* [*La Littérature Comparée*] iz 1931. godine, kao polazne tačke i istorijskog merila. Ono što se desilo pre Van Tigema ili, tačnije, pre Fernana Baldensperžea (koji je ukratko izložio zadatke komparatista u svom informativnom, ali prilično neformalnom predgovoru prvom izdanju *Revue de Littérature Comparée*),⁹ može se slobodno nazvati predistorijskim, dakle – od manjeg značaja za moju priču. Ipak, dva početna zapažanja će biti u vezi sa tim ranim stepenom razvitka.

Pre svega, treba napomenuti da su i u Nemačkoj i u Francuskoj početni pokušaji književnog poređenja imali snažan folkloristički ukus, a to nastojanje se vidi u izjavi Gastona Parija da se uporedna književnost, kao nova nauka, „oslanja na folklor, mitografiju i [...] mitologiju“, i time „prevazilazi okvire književnosti“.¹⁰ Ista težnja je u potpunosti ilustrovana sadržajem *Zeitschrift für vergleichende Litteraturgeschichte* (1887-1906) Maksa Koha i *Bibliographie der vergleichenden Literaturgeschichte* (1903) Artura Jelineka. Baldensperže i Van Tigem su prognali folklor iz svoje oblasti, jer ih je interesovala samo tradicija individualnih talenata i pokazali su veoma malo nežnosti prema nepotpisanoj i kolektivnoj umetnosti.¹¹

Izvan slovenskih zemalja i zemalja jugoistočne Evrope, gde je uvek bilo usko povezan sa književnim proučavanjima, *Volkskunde* [folklor] je dugo obnavljao dodire sa uporednom književnošću. U svom radu „Književnost za nepismene“ [“Literature for the Unlettered”] (1961),¹² Stit Tompson, koautor slavnog dela *Indeks motiva u folkloru* [*Motif-Index of Folklore*], izvojevao je jednu bitku za usmenu književnost pomoću priručnika koji je bio plod zajedničkog rada; a podoblast, koja je na nivou jednostavnih formi prirodno povezana sa *Literaturwissenschaft*, dobila je puno priznanje na Kongresu u Beogradu (1967), gde je Albert Bejts Lord, pisac visoko poštovanog dela *Pevač priča* [*Singer of Tales*], bio jedan od glavnih govornika.¹³ Ovo predstavlja vrhunac kratkotrajnog udvaranja koje će ostati bez daljih posledica; izgleda da se folklor u međuvremenu povukao u svoju kulu od slonovače.

⁹ „Uporedna književnost: naziv i predmet“ [“La Littérature Comparée: Le Mot et la Chose”], *RLC*, 1, 1924. str. 5-29.

¹⁰ Citirano iz izvoda radova Gastona Parija na Kongresu u Parizu (1900), kako je navedeno u *Međunarodni istorijski anali: Kongres u Parizu* [*Annales internationales d'Histoire: Congrès de Paris*], Paris, 1901, str. 39.

¹¹ Vidi naročito Van Tigemove primedbe u poglavlju: „Teme, tipovi i legende“ [“Thèmes, Types et Légendes”] knjige *Uporedna književnost*, preveli: Mihajlo B. Milošević i Nada Milošević, Naučna knjiga, Beograd, 1955, str. 75 [*La Littérature Comparée*, Colin, Paris, 1931, str. 89]: „to je folklor a ne istorija književnosti [...] u toj podeli tematologije posmatra se samo materija, njeni prelazi iz jedne zemlje u drugu, njene promene; ali nema umetnosti u tim anonimnim tradicijama čija je karakteristika u tome što ostaju bezlične, dok uporedna književnost proučava dejstvo i uticaj ličnosti“ [“C'est là du folklore, ce n'est pas de l'histoire littéraire. [...] dans cette subdivision de la thématologie on ne considère que la matière, ses passages d'un pays à un autre, ses modifications; mais l'art n'est pas en jeu dans ces traditions anonymes, dont le caractère est de rester impersonnelles, tandis que la littérature comparée étudie l'action et l'influence des personnalités”]

¹² *Uporedna književnost: Metoda i perspektiva* [*Comparative Literature: Method and Perspective*], urednici: Njuvton P. Stalneht, Horst Frenc, Southern Illinois University Press, Carbondale, 1961, str. 171-188.

¹³ Iz neobjašnjenih razloga, njegov rad nije uvršten u zbornik.

Kroz ovaj letimičan pogled na uporednu književnost u njenoj kolevci treba izvući i drugi nauk, a on je povezan sa pitanjem da li se, i do koje mere, poređenje dela iz iste književnosti može smatrati primerenim uporednoj književnosti u njenom opšte prihvaćenom smislu. Drugačije rečeno: da li se stavljanje nasuprot/naporedo dela koja pripadaju nizu *Beovulf*, Čoser, Šekspir, Milton, Swift, Bajron, Dikens i dalje, određuje kao *bona fide* uporedno?

Kriterijum koji se u vezi sa ovim nudi jeste, prirodno, jezički. Jer, ukoliko je jedan od preduslova da se tema smatra uporednom, prelaženje jezičke granice, poređenje dela pisanih na različitim stupnjevima istorijskog razvitka datog jezika (staroengleski, srednjoengleski, savremeni engleski, na primer) moglo bi da dođe u obzir. Ipak, prosečni Englez dvadesetog veka – da ne spominjemo njegovog američkog druga – teško da će biti sposoban da čita kening, *Kanterberijske priče* ili Šekspirovu dramu u izvorniku. Zbog toga, takva dela za njega pripadaju „stranoj“ književnosti. Međutim, kada ponovo razmislimo, takav stav je neodrživ; jer, uprkos rupama i skokovima u svom razvoju, delimično uzrokovanim stranim uticajima (Čoser i Francuzi!), engleski jezik je „organizam“ koji se tokom vremena postepeno menja.

Književno gledište ovog pitanja je pokrenuto, za vreme predistorijske faze naše discipline, u delu Hačisona Makolija Pozneta *Komparativna književnost* [*Comparative Literature*] (1886), prvoj raspravi obima knjige u svetu koja se razmeće tim naročitim imenom.¹⁴ Pisac ovog nabeđenog priručnika, koji je pravi proizvod naučno usmerenog devetnaestog stoleća, odaje snažnu sociološko-antropološku pristrasnost. U ključnom poglavlju, naslovljenom „Uporedni metod i književnost“ [“The Comparative Method and Literature”] (str. 73-86), on podržava težnju ka uporednim proučavanjima, čak i kada se ona vrše unutar jedne socio-kulturne jedinice. Otuda ova iznenađujuća definicija: „Mi stoga prihvatamo, sa izmenom koja nadalje treba da bude primećena, postupno širenje društvenog života od klana do grada, od grada do nacije, od ovo dvoje do kosmopolitskog društva, kao pravilan redosled našeg proučavanja uporedne književnosti“ (str. 86).

Međutim, bilo bi nepravedno prema zaštitnički postavljenom profesoru klasičnih nauka prećutati činjenicu da on nije propustio da uzme u obzir strane uticaje. Ipak, iako je uvideo potrebu da se istražuju i „unutrašnji i spoljašnji vidovi književnog razvitka“, kao „predmeti uporednog proučavanja“ (str. 85), očigledno je imao predrasude u vezi sa prvim, uveren „da spoljašnji uticaji, prešavši izvesnu granicu, mogu pretvoriti književnost, koja se razvija unutar grupe kojoj pripada, u puku egzotiku koja zaslužuje naučno proučavanje samo kao veštački proizvod zavisan od društvenog života“ (str. 83). Na ovaj način, uporedna književnost je za Pozneta, u osnovi, samo grana humanističkih nauka koja je posvećena uporednom proučavanju različitih etapa društvenog razvoja unutar jedne zemlje. Kažem „u osnovi“ jer, anticipirajući marksističke stavove koje su zauzeli Veselovski (stadijalizam)¹⁵ i Žirmunski (tipološke analogije),¹⁶ on traži, ili barem prećutno odobrava, upo-

¹⁴ Hačison Makolej Poznet, *Uporedna književnost* [*Comparative Literature*], Kegan Paul, Trench & Co, London, 1886, štampala ju je ponovo, 1970. godine, Johnson Reprint Corporation iz Njujorka.

¹⁵ O stadijalizmu vidi: Gleb Struv, „Uporedna književnost u Sovjetskom Savezu, danas i juče“ [“Comparative Literature in the Soviet Union, Today and Yesterday”], *Yearbook of Comparative and General Literature*, 4, 1955, str. 1-20.

¹⁶ Žirmunski je svoje viđenje, koje je poslužilo kao model Dionizu Đurišinu, glavnom savremenom teoretičaru marksističke uporedne književnosti, izložio u raznim člancima. Najbolji sažetak na en-

redno proučavanje književnosti u odgovarajućim (i stoga uporedivim) etapama njihovog neunitnog razvoja.

Poznetovo gledište nije preovladalo. Ono ide protiv glavne struje francuskog *comparatisme* i nije izraženo ni u jednom priručniku uporedne književnosti. Začudo, imalo je istaknute pobornike među američkim naučnicima – iz razloga koje bi sada bilo dobro ponoviti ukratko. U svom često navođenom članku „Pojam uporedne književnosti“, koji predstavlja oštroman odgovor na predgovor Žan-Mari Karea Gijarovoj knjizi *Uporedna književnost [La Littérature Comparée]* (1951), Velek oplakuje nepotrebno isticanje studija recepcije i uticaja, primećujući: „Ne postoji metodološka razlika između proučavanja uticaja Izbena na Šoa i proučavanja uticaja Vordsvorta na Šelija“ (str. 1-2). Otuda njegov poziv, uglavnom zanemaren, da se „uporedna književnost“ zameni „književnošću“. Velek ima pravo, ali je prevideo (ili namerno nije obratio pažnju) ključnu činjenicu da prelaženje jezičkih granica predstavlja kvalitativni skok i postavlja potpuno novi zadatak, izričito njegov, pred komparatistu – što objašnjava zbog čega je teorijsko i praktičko proučavanje prevoda ključno za naš poduhvat.

Naročito upućujući na Velekov članak, 1958. godine, Haskel M. Blok tvrdi, bez odjeka među svojim kolegama, da zapravo nema „razloga zašto komparativist, prema vlastitom htenju, ne bi proučavao književne odnose unutar jedne književnosti, kao i između više književnosti“.¹⁷ Zauzevši ovakav stav, on je bio na ivici da poništi svetu razliku između proučavanja *National-Literaturwissenschaft* [nacionalne književnosti] i *Vergleichende Literaturwissenschaft* [uporedne književnosti], koja je oduvek korišćena da bi se postavila granica neophodna za život naše discipline. Međutim, uporedna književnost se ušunjava na zadnja vrata, jer prihvatajući da su književna dela daleko od monada, te da imaju i nacionalni i internacionalni kontekst, on priznaje potrebu da se primeni nadnacionalni pogled.

Sledeći ovaj pomalo prošireni predgovor, sada se mogu posvetiti glavnim pitanjima ove teme. S obzirom na to da je cilj mog članka predstavljanje potpuno sistematične slike onoga što se desilo uporednoj književnosti u prvom *saeculum* njenog postojanja, smatram da je najbolje da se zadržim, u logički mogućem redosledu, na proširivanjima, promenama i skraćivanjima koje je njena definicija proživela u više od pedeset godina koliko je prošlo od objavljivanja Van Tigemovog priručnika. Bez namere da trčim pred rudu, želeo bih da zadovoljim čitaočevu opravdanu radoznalost time što ću ga upozoriti, pre nego što iznesem dokaze, da bez obzira na veličanstveni, da ne kažem grabeći, rast naše naučne discipline, poslednjih decenija nisu primetne nikakve značajne promene, kako u priručnicima koji su već objavljeni, tako i u onima koji se još pišu. Stoga, na moju veliku muku, mnogi priručnici, antologije i zbirke na engleskom ili nemačkom jeziku objavljeni tokom

gleskom jeziku nalazi se u ogledu „O proučavanju uporedne književnosti“ [“On the Study of Comparative Literature”], *Oxford Slavonic Papers*, 13, 1967, str. 1-13.

¹⁷ „Pojam uticaja u komparativnoj književnosti“, prevela: Vesna Egerić, u: *Polja: časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja*, Dnevnik, Novi Sad, januar, 1987, str. 15-16. Navod je preuzet sa strane 16. [“The Concept of Influence in Comparative Literature”, *Yearbook of Comparative and General Literature*, 7, 1958, str. 30-37. Navod je preuzet sa strane 35] U svom ogledu-namesto-priručnika: *Nove težnje u uporednoj književnosti [Nouvelles Tendances en Littérature Comparée]*, Nizet, Paris, 1970, Blok odbija sistematizaciju naše discipline i naglašava potrebu za perspektivom.

sedamdesetih i ranih osamdesetih godina, udvostručili su, ili barem oponašali, obrazac koji sam izneo, pre petnaest godina, u svom *Uvodu [Einführung]*.¹⁸

Uzevši da su priručnici gotovo uvek ogledala koja odražavaju *état present* izvlesne discipline, izgleda da ovaj manjak novina ukazuje na zastoje i nagoveštava osećanje neizvesnosti. Da bi se osećali sigurnima, pisci takvih pregleda su poslovično, i iz potpuno valjanih razloga, skloni konzervativizmu; ali u ovom posebnom slučaju, njihova nesigurnost se ne poklapa sa duhom živih rasprava koji preovlađuje na našim nacionalnim i međunarodnim skupovima. Evo zagonetke koja nas doziva da je rešimo. Kao urođeni skeptik, pretpostavljam da naši pisci priručnika trče u mestu upravo zbog toga što trenutna rasprava, koja pokazuje u mnogo pravaca odjednom, nije dovela do novog postizanja saglasnosti. Može li biti da se izgledni levijatan, uporedna književnost, pobegavši iz akvarijuma u kojem je ranije bio sigurno skućen, prejedna na smrt na otvorenom moru savremene *Literaturwissenschaft*? Pošto sam skinuo ovaj teret sa grudi, mogu nastaviti da opisujem i analiziram, jednu po jednu, putanje skorijeg razvoja uporedne književnosti, preko osa vremena, prostora, predmeta, teorije i metodologije.

U svom klasičnom delu, usredsređujući se, iz pragmatičnih razloga, na književnost Zapada, Van Tigem uočava tri vrste *littérature comparée* zamišljene kao grane istorije književnosti: 1) onu koja uzima u obzir „međusobne veze grčke i latinske književnosti“, 2) onu koja određuje „još od srednjeg veka, dug moderne književnosti antičkim“, i 3) onu koja proučava „uzajamne odnose savremene književnosti“¹⁹. Za poslednju vrstu, koja odmah postaje „najopširnija i najsloženija“, rečeno je da zauzima glavno mesto u uporednoj književnosti „u običnom smislu reči“. (Iako „savremena“, kako je napisano u ovoj trostrukoj definiciji, teorijski odgovara celokupnoj književnosti pisanoj posle velike prekretnice renesanse, stvarna istraživanja na Kolež de Sorbon najvećim su delom bila usredsređena na osamnaesto i devetnaesto stoleće, iz razloga sličnih onima koji su sprečavali da se, dobrim delom i u našem stoleću, na Oksfordu i Kembridžu ne predaje novija engleska književnost. U *littérature comparée*, sa njenom očiglednom sklonošću ka istraživanju uticaja i recepcije, još se više osećala potreba za vremenskim rastojanjem.)

Iako Van Tigem sužava svoj izbor predmeta na treću mogućnost, druga je kategorija – opstanak antičkih pisaca u modernoj književnosti – bila vidno uključena u rana istraživanja komparatista, barem zbog tematskih i, stoga, tematoloških vrednosti. Što se tiče prve vrste, naučnika *bienséance* govorila je protiv bilo kakvog značajnog preplitanja sa klasičnom filologijom koja, istorijski, insistira na tome da grčko-rimsku kulturu obrađuje kao jednu celinu usled čega uporedna književnost može da je „napadne“ tek pošto specijalizacija uzme svoj danak i profesori grčkog i latinskog se razidu.

Kako vremenska podela koja je prisutna u Van Tigemovoj definiciji nagoveštava, epoha koja odvaja antiku od renesanse, tj. srednji vek, namerno je zanemarena od strane osnivača naše naučne discipline. Namerno isključivanje srednjeg veka iz naše oblasti bilo

¹⁸ Dobrodošao izuzetak je: Gerhard Kajzer, *Uvod u uporednu književnost: Postojeće stanje istraživanja-Kritika-Zadaci [Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft: Forschungsstand-Kritik-Aufgaben]*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt, 1980.

¹⁹ Pol Van Tigem, *Uporedna književnost*, preveli: Mihajlo B. Milošević i Nada Milošević, Naučna knjiga, Beograd, 1955, str. 47. [*La littérature Comparée*, str. 57]

je prouzrokovano dvama jednako teškim razlozima: već spomenutim manjkom želje da se uhvati u koštac sa nepotpisanim delima i odbijanjem da se bavi prekinutim lancima uticaja. Borba za priznavanje istraživanja medijavistike unutar oblasti uporedne književnosti bila je duga i gorka. U njoj su učestvovali mnogi naučnici, a najživlje ju je vojevao Žan Frapije sa Kolež de Fransa, koji je, govoreći na Kongresu u Čapel Hilu, zadao odlučujućí udarac, ali i priznao da rat još nije dobijen:

Predmet koji ću ukratko obraditi ne treba mnogo opravdavati. Verujem, barem, da niko danas ne bi ozbiljnije osporavao da je legitimno primenjivati načela uporedne književnosti na srednji vek, kao i na ranija vremena. Međutim, treba priznati da se ovo šire razumevanje književne komparatistike ne proteže daleko u prošlost, već se javilo pre nešto više od petnaest ili dvadeset godina [...] i da još uvek ostaje veoma poželjno načiniti napredak.²⁰

Dok je na ovaj način ispunio rupu u ustrojstvu uporedne književnosti, koja s početka nije ni trebala da postoji, Frapije je, ostajući prilično konzervativan, išao niz dlaku Sorbonskoj *équipe* i nastavio, u svom prilično mehaničkom nabranju mogućih pristupa, već prevaziđenu metodologiju. Trebalo mu je još četrnaest godina da izađe iz tog kalupa i shvati, ne sa naročitim oduševljenjem, da bi *Mediävistik* [medijavistika] takođe mogla da bude komparativna u „američkom“ smislu. U svom doprinosu prvom tomu dela *Osnove romanskih književnosti srednjega veka* [*Grundriß der romanischen Literaturen des Mittelalters*] (1972) naglasio je značaj proučavanja analogija direktno u vezi sa Reneom Etijamblom, previdevši istraživanje „paralelizama misli i formi proučavanih u svetskoj književnosti, mimo ikakvog primetnog istorijskog uticaja, da bi se otkrile ‘književne invarijante’, tipovi ili arhetipovi stvaranja zajednički celokupnom čovečanstvu“²¹ pa čak i paralele, „često veštačke“ (str. 158), između književnosti i drugih umetnosti. Na ovaj način, ono što su medijavisti ćutke primenjivali je, napokon, primljeno u zvanični panteon. Pošto je, u međuvremenu, polje rada naše naučne discipline vremenski prošireno sa jedne strane unazad, još dalje od antike i granica grčko-rimske kulture, a sa druge strane unapred, do savremene (moderne, postmoderne i postpostmoderne) književnosti, nema više mesta za dalje širenje po vremenskoj osi i svaki naredni razvoj morao bi biti sužavajućí.

Prelazećí na prostornu osu uporedne književnosti, bilo bi dobro da imamo na umu da je, istorijski, naša disciplina imala težnju da ograniči svoju delatnost prvo na evropsku, a

²⁰ „Srednjevekovne književnosti i uporedna književnost: problemi istraživanja i metode“, [“Littératures médiévales et littérature comparée: Problèmes de Recherche et de Méthode”], *Proceedings of the Second ICLA Congress*, I, 25f. [Le sujet que je vais brièvement traiter n’a pas besoin de longues justifications. J’imagine du moins que personne aujourd’hui ne voudrait sérieusement contester qu’il soit légitime d’appliquer les principes de la littérature comparée au Moyen Âge aussi bien qu’à des temps plus récents. Il faut avouer que cette compréhension élargie du comparatisme littéraire ne remonte pas très haut, qu’elle date au plus de quinze ou vingt ans ... et qu’il reste encore très souhaitable de la faire progresser.]

²¹ *Osnove romanskih književnosti srednjega veka* [*Grundriß der romanischen Literaturen des Mittelalters*], tom 1: Opšti pregled [Généralités], urednik: Hans Ulrich Gumbrecht, Winter, Heidelberg, 1974, str. 149. [parallélismes de pensée et de forme étudiés dans la littérature universelle, en dehors de toute influence historiquement discernable, de manière à découvrir les ‘invariants littéraires’, les types ou archétypes de création communs à toute l’humanité ... souvent artificiels]

potom na zapadnu književnost – ako ništa drugo ono zbog praktičnih razloga i u svetlosti znanja koje su o predmetu sazdali njegovi najraniji proučavaoci. Mnogo pre nego što je Van Tigem postavio u svoju definiciju našeg naučnog polja klauzulu „ograničeno samo na zapadni svet“, Ferdinand Brintjer se uhvatio u koštac sa ovim pitanjem u prvim pasusima svog uticajnog predavanja/ogleda „Evropska književnost“ [„La Littérature Européenne“], prvobitno objavljenog u *Revue des Deux Mondes*.²² Iako je priznavao da „je evropska književnost samo jedna oblast uporedne književnosti“ (str. 1), on je ujedno dokazivao i to da, dokle god ne postoje očigledne „tačke susreta ili podudarnosti“ (str. 3) između zapadne književnosti i književnosti koju stvaraju, kako ih je on nazivao, *civilisations lointaines*, poređenje tih pojava nije opravdano, jer „da bi bilo razloga ili povoda za istinski plodno poređenje, potreban je izvestan kontinuitet interakcije, komunikacije ili razmena, kao i uzajamnog odnosa derivacije ili srodstva između predmeta koji se porede“²³ (str. 3). Ovakav pogled je dugo preovlađivao među komparatistima i lično sam se, nažalost sa zakasnelom spoznajom, držao toga u svom priručniku.²⁴ Bila je potrebno da Etijamblova militantna komparatistika²⁵ iznudi od nas napuštanje naoko ukorenjenog evrocentrizma postromantičarskog doba i da ponovo oživi širi pogled na književnost kao *Weltliteratur* koju je anticipirao Herder i kojem su, pre više od stoleća i po, dali krila Gete i nemački romantičari. Prema nekonformističkom piscu knjige *Poređenjem se ništa ne dokazuje* [*Comparasion n'est pas raison*], uporedna evropska književnost se mora pretvoriti u uporednu univerzalnu književnost.

Nalazeći greške u preovlađujućem evrocentrizmu naše discipline tokom njenih ranih godina, prećutno sam pretpostavio da u osnovi postoji koncept Evrope koja je monolitni entitet, iako je ona zapravo uzeta kao složeno jedinstvo-u-raznolikosti. Stoga, osnove za poređenje i pojmovi poređenja bile su jedinice poznate kao nacionalne književnosti, koje su proučavane od strane raznih nacionalnih filologija. (Ovo nije mesto da se ulazi u raspravu o pravoj prirodi ili suštini *Nationalliteratur* ili, uz to, *Einzelliteratur* [pojedina književnost].)²⁶ Na taj način, početni evrocentrizam uporedne književnosti se, u stvari, često svo-

²² Izloženo na *Kongresu u Parizu*, predavanje je objavljeno u *Revue des Deux Mondes*, 15. septembra 1900. Kasnije je uključeno u knjigu *Književni spisi* [*Variétés Littéraires*], Paris, 1904.

²³ „pour qu'il y ait prétexte ou matrice à comparision vraiment féconde, [il] faut une certaine continuité de communications ou d'échanges, et d'action réciproque, de parentage ou de cousinage, entre les objets qu'on compare“

²⁴ „Oklevam [...] da proširim izučavanje paralela na pojave koje pripadaju dvema različitim civilizacijama jer mi se čini da se samo unutar jedne civilizacije mogu pronaći oni zajednički elementi svesno ili nesvesno podržavane tradicije mišljenja, osećanja i mašte koji se mogu, u slučajevima manje-više istovremenog pojavljivanja, smatrati znacima jednog zajedničkog nastojanja...“ (*Comparative Literature and Literary Theory*, 7f)

²⁵ Ovaj izraz skovao je rumunski komparatista Adrijan Marino.

²⁶ U svojoj knjizi *Komparatistika: Uvod* [*Komparatistik: Eine Einführung*], Bouvier, Bonn, str. 101, Hugo Dizerink predlaže zamenjivanje *Einzelliteratur* pojmom *Nationalliteratur*, „ne zarad jasnije jezičke formulacije pojma i sprečavanja izvesnih nepoželjnih asocijacija, već kako bismo od samog početka jasnije nego pre pokazali kakav se zapravo komparativistički kontekst podrazumeva pod pojmom 'nacionalna književnost'“. [„nicht so sehr, weil auf diese Weise eine sich von der sprachlichen Formulierungsmöglichkeit selbst ergebende Gelegenheit wahrgenommen würde, gewisse uner-

dio na dobronameran, ali nipošto podjednako uspešan pokušaj da se prevaziđe franko-centrizam, germanocentrizam, itd. Toliko o ranoj fazi koja je, barem teorijski, zamenjena drugom, u kojoj ta razlikovanja i dalje postoje, ali nisu više suštinska. Proučavajući najvažnije etape istorije savremene *Literaturwissenschaft*, Hans Robert Jaus, pišući 1969. godine, nepravedno je optužio našu disciplinu da predstavlja poslednje, očajničko utočište davno zastarele paradigme; jer, izrekavši ovako oštru presudu, istaknuti naučnik je olako zanemario ono što se dogodilo u međuvremenu.²⁷

Čak i ukoliko priznamo da svojim imenom i prirodom *Nationalliteratur* nije više kamen-temeljac uporedne književnosti, bilo bi nepromišljeno napustiti taj koncept kao heurističko oruđe. Ukinuti uobičajene razlike između francuske, nemačke, ruske, japanske i kineske književnosti, namesto da se one preinače tako da odgovaraju ideji *Sprachliteratur* [književnost govornog područja], značilo bi spaliti žito zajedno sa kukoljem. Tako radikalan postupak bi bio jednak stvaranju egalitarnog sistema kakav su predvideli izvesni naučnici devetnaestog veka, koji su izrazili nadu da će se čovečanstvo jednoga dana ponositi homogenim telom istinski kosmopolitske svetske književnosti.²⁸ Uništavanje delova zbog celine predstavlja izbegavanje potrebe, koju je toliko mudro isticao Gete, za usklađivanjem *Weltliteratur* sa regionalnom književnošću kroz posredujući *tertium comparationis*.

Koncept *Sprachliteratur*, koji daje novi podsticaj uporednoj književnosti, sada se isprobava u raznim poduhvatima koji su deo *Uporedne istorije književnosti na evropskim jezicima* [*Comparative History of Literatures in European Languages*], kao što su tomovi o anglofonnoj, frankofonnoj i luzofonnoj afričkoj književnosti koje je uredio Alber Žerar. U ovom naročitom slučaju, suočavamo se sa pukim proširenjem ideje engleske, francuske i portugalske književnosti koje su zamišljene kao jezički ujedinjeni, ali kulturno različiti entiteti. Sledeći korak u pravcu komparatizma bez granica bilo bi proučavanje odnosa između književnosti pisanih (ili usmeno prenošenih) na brojnim urođeničkim jezicima tog kontinenta, što bi bilo praćeno celovitim, komparativno zasnovanim, istraživanjem afričke književnosti. Kao telo koje je istinski internacionalno, ali nikako nije, sastavom svog članstva, dovoljno reprezentativno, ICLA teško da je u stanju da se poduhvati tako ambicioznog projekta. Zapravo, sličan poduhvat je sa oprezom opisao Duve Fokema, pošto se usredsređivanje na „Uporedno proučavanje azijske i afričke književnosti“ [“The Comparative Study of Asian and African Literature”]²⁹ nije prevazišlo etapu planiranja.

freuliche Assoziationen zu vermeiden, als vielmehr von vornherein klarer als bisher zu manifestieren, was im komparatistischen Zusammenhang letztlich unter einer „Nationalliteratur“ zu verstehen ist.“]

²⁷ „Paradigmenwechsel in der Literaturwissenschaft“, *Linguistische Berichte*, 3, 1969, str. 44-56, naročito str. 49.

²⁸ Zagovaranje ovoga bi moglo biti zasnovano na pogrešnom razumevanju Geteovog zapažanja u pismu Boasereu od 12. oktobra 1827. godine: „ovde možemo napraviti primedbu da će ono što se naziva svetskom književnošću nastati onda kada se razlike koje preovlađuju u jednoj naciji kompenzuju stavovima i posmatranjima drugih“. [„Hierbei läßt sich ferner die Bemerkung machen, daß dasjenige, was ich Weltliteratur nenne, dadurch vorzüglich entstehen wird, wenn die Differenzen, die innerhalb der einen Nation obwalten, durch Ansicht und Urtheil der übrigen ausgeglichen werden.“]

²⁹ Ovo je naslov kratkog prospekta objavljenog u: *Neohelicon*, 5, br. 1, 1977, str. 283-284.

Pored toga što je pokrovitelj toma o afričkoj književnosti pisanoj na evropskim jezicima, upravni odbor *Uporedne istorije... [Histoire comparée...]* polako napreduje sa priprema za tom o književnosti Latinske Amerike, odnosno mnoštva nacionalnih književnosti koje su velikim delom pisane na jednom jeziku (sa izuzetkom Brazila, pojedinih danskih enklava i zabačenih mesta u kojima pišu na svom maternjem jeziku), ali su toliko različite u političkom, socio-ekonomskom i kulturnom smislu da dozvoljavaju značajna poređenja na raznim nivoima. Španski deo Latinske Amerike, zapravo, pruža savršen primer za ono što je, naročito od „Metodološkog seminara uporedne književnosti“ u Budimpešti, održanog novembra 1971. godine, postalo poznato kao *književna zona*,³⁰ pojam koji je do sada bio oprobano prvenstveno u pogledu na Jugoistočnu Evropu i, još uže, na podunavske zemlje (*Donaumonarchie*), čijem je zajedničkom, komparativno viđenom nasleđu posvećena znatna pažnja poslednjih godina.³¹

Sve u svemu, širenje uporedne književnosti na svetskom nivou, koje je, prema vidljivim znacima, dostiglo svoj vrhunac osnivanjem nacionalnih udruženja u Nigeriji, Australiji i Narodnoj Republici Kini, bilo je veoma prijatno, iako pojedina mesta – Južna Amerika, Italija, arapske zemlje i Sovjetski Savez – ovo odbijaju, iz mnogih razloga koje bi bilo teško objasniti na omeđenom prostoru koji mi je dat. (U Italiji je, na primer, očigledan otpor prema uporednoj književnosti uslovljen najvećim delom nedostatkom volje značajnih predstavnika *Literaturwissenschaft* da prevaziđu stavove Benedeta Kročea.)³² Ipak, postoji način na koji se ovo može razumeti: u pojedinim „egzotičnim“ zemljama koje su se od nedavno istakle u ICLA, opravdani ponos njihovog nacionalnog književnog nasleđa onemogućavao je do sada oblikovanje nepristrasne nadnacionalne tačke gledišta, što je dovelo do toga da se na mestima nekadašnje vladavine *frankocentrizma*, *sino-*, *indo-* ili *afrikocentrizam* javljaju kao nove teškoće.³³ Uporedna književnost, međutim, neće dosegnuti svoju punu zrelost dokle god ne bude prestala da postoji potreba za takvim načinima gledanja, bez obzira na to koliko su opravdani istinskim doprinosom pojedine nacije, zone ili kontinenta.

Predmet proučavanja, treći od pet delova koje sam odlučio da proučim, blisko je povezan sa četvrtim (teorija) i petim (metodologija), pošto novootkrivena ili ponovo otkrivena polja istraživanja uvek traže nove tehnike i nova teorijska objašnjenja. Kako će naša disciplina, bez obzira na izvesne nedavne pokušaje da bude ponovo krštena,³⁴ najverovatnije nastaviti da nosi naziv *uporedna književnost*, svako određivanje njenih ciljeva će početka morati da se ograniči na polje te umetnosti. Sigurno je takva bila namera i njenih osnivača na Sorboni, koji su zahtevali strogu povezanost sa književnošću, kako od strane

³⁰ Radovi sa ovog seminara, čija je jedna od tema bila „književna zona“ [“la zone littéraire“], objavljeni su u: *Neohelicon*, 1, br. 1/2, 1973.

³¹ Jedan od najaktivnijih naučnika specijalizovanih za ovu oblast je Zoran Konstantinović, profesor uporedne književnosti na Univerzitetu u Inzbruku i organizator Kongresa ICLA-e u Inzbruku.

³² Razmatrao sam na dosta stranica ovo pitanje u svom prilogu za nadolazeći, drugi *Festschrift* za Renea Veleka (Bern: Peter Lang, 1984).

³³ Dobar primer ovoga je sadržaj *Tamkang Review*, u kojem su i zbornici sa triennialnog sastanka komparatista na akademiji Tamkang u Tajvanu.

³⁴ Mislim na predloge koje je izneo (uzeti za rezervom?) Fransoa Žost u svom *Miszelle* „Komparatistika“ ili ‘Absolutistika?’ [„Komparatistik“ oder ‘Absolutistik?’], *Arcadia*, 3, 1968, str. 229-234.

littérature comparée („proučavanje dela iz različitih književnosti u njihovim uzajamnim odnosima“)³⁵, tako i od strane *littérature générale* („istorija međunarodne književnosti“ čiji je zadatak da proučava „činjenice književne prirode koje jednovremeno pripadaju raznim literaturama“),³⁶ iako je značenje kasnije prošireno tako da obuhvati proučavanja kakva je sprovodila *Geistesgeschichte*.³⁷ (Uprkos francuskim i skorijim nemačkim naporima da je iznova ožive,³⁸ *littérature générale* zaslužuje da je ostavimo na miru, jer su razlike koje ona pretpostavlja pre kvantitativne nego kvalitativne.)

Osim pojedinih ranih pokušaja da se granice uporedne književnosti prošire dalje od *belles lettres*,³⁹ raskid sa tradicijom, uprkos nazivu, izvršen je tek dosta vremena posle Drugog svetskog rata. Iznoseći tvrdnju da se književnost, pošto je i sama umetnost, može ozbiljno proučavati u odnosu prema drugim umetnostima, Calvin S. Braun je bio prvi komparatista koji je napravio odlučujući korak i njegova definicija našeg polja istraživanja u jednom od brojeva *Georgia Review* bila je prva koja se zalagala za uključivanje tog vida uporednog proučavanja umetnosti, koje uzima književnost kao jedan od svojih pojmova.⁴⁰ Od tada, njegov nekada izuzetno kontroverzni pogled postao je toliko popularan u našem polju da se naširoko, mada nikako ne bez izuzetaka, uzima kao kanonski.⁴¹

Čineći drugi, širi prsten oko unutrašnjeg jezgra uporedne književnosti, proučavanje odnosa između književnosti i nauke, prevazilazeći područje estetike, još je kontroverznije – ne samo po sebi (jer ko bi sporio da se mnogo može dobiti iz izučavanja Zolinog *Žerminala* u svetlu savremenih pogleda na nasledne faktore ili proučavanja Strindbergovog *Oca* u odnosu na psihijatrijske opite sprovedene u bolnici Salpetrijer ili od strane takozvane škole iz Nanta?), nego u odnosu na svoj položaj drugačije i jasno prepoznatljive podoblasti, kako je Henri H. H. Remak, jedini naučnik koji je ovo pitanje ozbiljno postavio u smislu definicije, označava u mnogo navođenom članku.⁴²

³⁵ Pol Van Tigem, *Uporedna književnost*, preveli: Mihajlo B. Milošević i Nada Milošević, Naučna knjiga, Beograd, 1955, str. 47. [Van Tieghem, *La Littérature Comparée*, str. 57.]

³⁶ *Isto*, str. 147. [str. 174]

³⁷ Najistaknutije u delu: Simon Žen, *Opšta i uporedna književnost: orijentacioni ogled [Littérature générale et Littérature comparée: Essai d'orientation]*, Les Lettres Modernes, Paris, 1968.

³⁸ Najprimetnije Dizerink u svom delu: *Komparatistika: Uvod [Komparatistik: Eine Einführung]*, drugi deo, odeljak II koji nosi sledeći naslov „Opšta nauka o književnosti kao grana komparatistike“ [“Allgemeine Literaturwissenschaft als Zweig der Komparatistik“].

³⁹ Već 1901. godine, engleski kritičar Džordž Gregori Smit predložio je ovakvo proširenje u svom članku „Manjkavost uporedne književnosti“ [“The Foible of Comparative Literature“], *Blackwood's Edinburgh Magazine*, 169, str. 38–48.

⁴⁰ Braun ovde mudro uočava granice izjavljujući: „Ne spadaju sve ove veze u oblast komparatista. Paralele između barokne arhitekture i barokne muzike su, na primer, van njihovog domašaja.“ (*Georgia Review*, 13, 1959, str. 175).

⁴¹ Iznenađujuće mali broj priručnika uporedne književnosti sadrži „književnost i druge umetnosti“ u svom pregledu oblasti.

⁴² „Uporedna književnost, njena definicija i funkcija“ [“Comparative Literature, Its Definition and Function“], u: *Uporedna književnost: Metoda i perspektiva [Comparative Literature: Method and Perspective]*, urednici: Njuton P. Stalneht i Horst Frenc, Southern Illinois University Press, Carbondale, 1961, str. 3.

U svom članku „Naziv i priroda uporedne književnosti“ [“The Name and Nature of Comparative Literature“], Rene Velek pravi primedbe na Remakovo viđenje, određujući ga kao „zamišljeno u čisto praktične svrhe za neku američku visoku školu, gde možete biti primorani da temu neke teze opravdate kao ‘uporednu književnost’ pre nego što neblagonaklone kolege ispolje pizmu prema vašem zadiranju u njihove osobne nadležnosti“⁴³; ali koreni ovog nesporazuma, koji je doveo do logičke greške, mnogo su dublji. To jest, da bi bile uporedive, pojave moraju biti istinski jednake, što nije slučaj sa *književnošću* i naukom, nego samo sa *Literaturwissenschaft* i naukom. Kao predmet naučnog proučavanja, književnost funkcioniše na nivou društva, istorije, flore, faune i ljudskog uma i odnosu na sociologiju, botaniku, zoologiju i psihologiju, koje, kao *Literaturwissenschaft*, rade na nivou teorije i metodologije, kako je Džon Nojebauer pokazao u nedavno objavljenom članku,⁴⁴ i sa toga stanovišta su izuzetno uporedive. Tematski, naučni podaci, posmatranja i tehnike mogu igrati značajnu ulogu u izučavanju književnosti (a stoga i u izučavanju uporedne književnosti), gde mogu služiti kao merilo kojim će se odrediti koliko se dobro, odnosno u skladu sa pomenutim stvarima, ophodimo prema delima koja pripadaju književnostima različitih jezika. Ali to može biti uzeto zdravo za gotovo i teško da opravdava ponovno definisanje uporedne književnosti.

Istorijski, društvene nauke su uvek bile bliže *Literaturwissenschaft* od prirodnih. U istoriji uporedne književnosti *qua littérature comparée*, imale su glavnu ulogu u proučavanju prijema dela (*fortune, succès, diffusion*, itd.) za razliku od proučavanja *Wirkung* (pojam Horsta Ridigera za ono što bi se moglo nazvati estetikom recepcije).⁴⁵ Zapravo, organizatori Kongresa u Bordou (1970), zagovornici sociologije književnosti, načinili su „Književnost i društvo: problemi strukture i problemi komunikacije“ [“Literature and Society: Problems

⁴³ „Naziv i priroda uporedne književnosti (III)“, preveo: Aleksandar I. Spasić, u: *Književnost*, glavni urednik: Vuk Krnjević, Prosveta, Beograd, 1990, стр. 125-133. Navod preuzet sa str. 127. Ovaj rad se prvo pojavio u: *Komparatisti u poslu: Studije iz uporedne književnosti* [Comparatists at Work: Studies in Comparative Literature], urednici: Stiven Dž. Nikols mlađi i Ričard Vovles, Blaisdell, Waltham, Mass., 1968, str. 3-27. (navod preuzet sa str. 12) i potom je ponovo štampan u Velekovom delu *Razlikovanja: Dodatni koncepti kritike* [Discriminations: Further Concepts of Criticism], Yale University Press, New Haven, 1970.

⁴⁴ Ovaj članak, nazvan „Književnost i nauka: njihove metafore i metamorfoze“ [“Literature and Science: Their Metaphors and their Metamorphoses“], predstavlja deo simpozijuma koji je finansirala Mađarsko-američka komisija za kulturu, a čiji tekstovi su objavljeni u: *Yearbook of Comparative and General Literature*, br. 32 (1983).

⁴⁵ Ridigerov rad „Nacionalna i evropska književnost: metode i ciljevi uporedne književnosti“ [“Nationalalliteraturen und europäische Literatur: Methoden und Ziele der vergleichenden Literaturwissenschaft“], u: *Schweizer Monatshefte*, 42, 1962, str. 195-211, sadrži sledeću tvrdnju: „Samo, prikazivanjem uticaja stvar se dabogme ne rešava. Kada bismo umesto toga koristili izraz dejstvo, ne samo da bismo time sipali novo vino u stare bačve, već mislimo na nešto principijelno drugačije. Dejstva polaze od *životnih* snaga, kojima je svojstvena moć da izazovu preobražaj.“ [“Mit der Darstellung von *Einflüssen* scheint es nun freilich nicht mehr getan. Wenn wir stattdessen den Ausdruck *Wirkung* gebrauchen, so gießen wir nicht einfach neuen Wein in alte Schläuche, sondern meinen etwas prinzipiell anderes. Wirkungen gehen von Kräften aus – von *lebendigen* Kräften, denen die Fähigkeit eigen ist, eine Verwandlung hervorzurufen.“] (str. 206).

of Structures and Problems of Communication"] jednom od dve glavne teme na tom međunarodnom skupu.⁴⁶ Nedavni uspon interesovanja da se načela *Rezeptionsästhetik* primene na našu disciplinu, iako nije nikako bez naučne vrednosti, gotovo da je jednako ponovnom stavljanju na scenu, sa izmenama i uopšte na višem nivou (na pola puta između formalizma i sociologije književnosti), već poznatih tehnika pod maskom novih pojmova. Pod ovakvim uslovima, ne iznenađuje što jedan tom radova sa Kongresa u Inzbruku sadrži u sebi izlaganje pod naslovom „Književna komunikacija i recepcija“ [“Literary Communication and Reception”], iznosi mali broj metodoloških izazova i ne otvara nove poglede na uporednu književnost. U stvari, prva, programska rečenica Jausovog *Uvoda* („Odeljku, koji ja ovde otvaram, nametnuo se zadatak da predstavi estetiku recepcije komparativne književnosti kako bi se moglo diskutovati o pređašnjem stvaranju teorije u pogledu na današnje stanje i tekuće probleme.“)⁴⁷ deluje kao nenamerno ironična. Koliko nedavne obrade ovog složenog problema dopuštaju da se donese sud, pravi napredak u toj oblasti nije načinjen.⁴⁸

Što se tiče treće ose, predmeta proučavanja, u skoroj prošlosti se pojavilo nekoliko novih tema uporedne književnosti ili, nekoliko starih tema je ponovo oživelo. Jedan od najprijatnijih razvitaka proizašao je iz snažnog buđenja interesovanja za teoriju i praksu prevođenja, kojem su osnivači naše discipline posvetili izvesnu pažnju, iako su oni bili više zainteresovani za *traducteurs* (kao posrednike) nego za *traductions*.⁴⁹ Poslednjih nekoliko decenija, umnogome se poboljšao ukupan kvalitet književnih prevoda i postavljen je temelj za sistematsko proučavanje takvih međujezičkih nastojanja. Snažno naglašavanje teorije prevođenja, kao što je izneto u delima Slovačke nitranske škole, koju je osnovao Anton Popovič, veoma je dobrodošlo, iako je potreba za shematizacijom možda preterana.⁵⁰ Unutar ICLA-e, ovaj novi podstrek je doveo do osnivanja neobično aktivnog Prevodilačkog odbora, koji je uključen u razne projekte, između ostalih i u rad na istoriji književnih pre-

⁴⁶ Organizator tog kongresa je bio Rober Eskarpi, tadašnji načelnik na Institut de Littérature et de Techniques de Masse Univerziteta u Bordou.

⁴⁷ Proceedings of the IXth Congress of the ICLA, urednici: Zoran Konstantinović i drugi, Universitätsverlag, Innsbruck, tom 2, str. 35. [“Der Sektion, die ich hiermit eröffne, wurde die Aufgabe gestellt, die Rezeptionsästhetik der vergleichenden Literaturwissenschaft so vorzustellen, daß die Theoriebildung der ersteren im Blick auf die gegenwärtige Situation und die aktuellen Probleme der letzteren diskutiert werden kann”]

⁴⁸ Ovo važi i za: Fridrun Riner i Klaus Cerinšek, „Uporedna književnost kao izazov estetici recepcije“ [“Die Vergleichende Literaturwissenschaft als Provokation der Rezeptionsästhetik“], u: *Komparatistik: Theoretische Überlegungen und südosteuropäische Wechselseitigkeit. Festschrift für Zoran Konstantinović*, Winter, Heidelberg, 1981, str. 169-177, kao i za uravnoteženiji rad: Manfred Gštajger, „Uporedna književnost i estetika recepcije“ [“Littérature Comparée et Esthétique de la Réception”] u: *Proceedings of the VIIIth ICLA Congress*, urednici: Bela Kepeci i Đerđ Vajda, Kunst und Wissen, Stuttgart, 1980, str. 527-534.

⁴⁹ U svojoj knjizi *Uporedna književnost*, str. 44. [La Littérature Comparée, str. 54] Van Tigem izjavljuje da „prevodi igraju veliku ulogu u književnim uticajima“.

⁵⁰ Primer ovog nastojanja je *Rečnik za analizu književnog prevoda* [Dictionary for the Analysis of Literary Translation] koji je Popovič objavio u saradnji sa Odsekom za uporednu književnost na Univerzitetu u Alberti (hektograf, bez datuma, str. 37)

voda koji je predložio i ukratko opisao Franko Meregali (u neobjavljenom izlaganju o planu rada odbora).

U svom doprinosu priručničkoj literaturi, Marijus-Fransoa Gijar, hvaleći Kareov rad na prirodi i funkciji *images* i *mirages* u francuskom prijemu nemačke književnosti, nastojao je da zasnuje novu granu proučavanja prijema dela, koju je opisao kao „stranac kakvim ga vidimo“.⁵¹ Usled napada Renea Veleka, razmatrajući ovo sa novokritičkog gledišta i primećujući da se pri proučavanju „društvene istorije [...] slika“, književna nauka „pretvara u psihologiju i sociologiju“⁵², delovalo je kao da će stvar nestati pre nego što se i pojavila; ali u svom članku pod naslovom „O problemu *images* (slika) i *mirages* (predstava) i njihovom istraživanju iz ugla uporedne književnosti“ [“Zum Problem der *images* und *mirages* und ihrer Untersuchung im Rahmen der Vergleichenden Literaturwissenschaft“],⁵³ Hugo Dizerink je ponovo oživeo ovo pitanje, obrazlažući da imagologija – kako je nova poddisciplina nazvana – može zadobiti književne kvalitete time što će se usredsrediti na tri vrste ispoljavanja tih slika, naime: „1) njihova prisutnost u određenim književnim delima, 2) uloga koju imaju pri difuziji putem prevoda ili čak i originalnih dela izvan nacionalno-književnog okruženja u kojem je nastalo delo, i 3) njihovo pretežno remetilačko prisustvo u nauci o književnosti i samoj kritici“⁵⁴ (str. 119).

Zahvaljujući Dizerinkovom silovitom posredovanju, imagologija kao interliterarno proučavanje u međuvremenu je postala poštovana. Kako kaže Manfred S. Fišer, čiji bi članak „Komparatistička imagologija: ka interdisciplinarnom istraživanju nacionalno-imagotipskih sistema“ [“Komparatistische Imagologie: Für eine interdisziplinäre Erforschung national-imagotyper Systeme“]⁵⁵ mogao biti najbolji uvod u ovaj predmet, „komparativna imagologija se pretežno bavi takvim slikama jedne druge zemlje koje posreduju kao strukturalni elementi jezičko-umetničkog dela“⁵⁶ (str. 42). Međutim, postoji nezgoda u ovoj definiciji, jer kako korišćenje reči „vorwiegend“ nagoveštava, imagolozi nastavljaju da flertuju sa antropologijom i etno-psihologijom⁵⁷ – dodatni znak da je unutar jednog, sve popularnijeg, dela naše discipline društvena tačka gledišta u porastu.⁵⁸

⁵¹ Ovo je naslov osmog poglavlja (str. 110-119) Gijarovog priručnika, u trećem izdanju te knjige (Presses Universitaires de France, Paris, 1961). [“L'Étranger tel qu'on voit“]

⁵² „Pojam uporedne književnosti“ [“The Concept of Comparative Literature“], *Yearbook of Comparative and General Literature*, 2, 1953, str. 4.

⁵³ *Arcadia*, 1, 1966, str. 107-120.

⁵⁴ „1) ihr Vorhandensein in gewissen literarischen Werken, 2) die Rolle, die sie bei der Verbreitung von Übersetzungen oder auch Originalwerken außerhalb [von] deren jeweiligen nationalliterarischen Entstehungsbereichen spielen, und 3) ihre vorwiegend störende Anwesenheit in der Literaturwissenschaft und –kritik selbst“

⁵⁵ *Zeitschrift für Sozialpsychologie*, 10, 1979, str. 30-44.

⁵⁶ „Die komparatistische Imagologie beschäftigt sich vorwiegend mit solchen Bildern vom anderen Land, die als Strukturelemente von Sprachkunstwerken vermittelt werden.“

⁵⁷ Često navode časopis *Ethnopsychologie: Revue de Psychologie des Peuples* kao uzor.

⁵⁸ Dobar primer ovoga je rad Prisile Klark „Književnost i društvo: gledište komparatiste“ [“Literature and Society: A Comparatist Perspective“], koji je bio pripremljen za simpozijum spomenut u podnožnoj napomeni 40.

Poslednji član naše sve veće porodice kršten je imenom *histoire des mentalités*, naučnički poduhvat za koji se najživlje borio Aleksandru Ducu sa Instituta za jugoistočno-evropska istraživanja u Bukureštu. Sudeći prema ekspozicijama koje je Ducu napisao u nekoliko knjiga, kao i člancima koji su objavljeni u časopisu *Synthesis*, a nedavno i u *Revue de Littérature Comparée*,⁵⁹ mentaliteti ne pružaju potpuno novi pravac istraživanja, nego se mogu posmatrati kao izdanak *Geistesgeschichte*, koji ne naglašava toliko proučavanje umetnosti i visoke kulture, koliko okretanje ne- i pre-intelektualnim pojavama. Oni takođe zapostavljaju „književnost“ u uporednoj književnosti.

Pri okretanju od predmeta istraživanja ka teoriji i metodologiji, četvrtom i petom parošku našeg točka, trebalo bi da istaknemo primedbu Ervina Kopena sa početka njegovog, primereno naslovljenog članka „Ima li uporedna nauka o književnosti sopstvenu teoriju?“ [“Hat die Vergleichende Literaturwissenschaft eine eigene Theorie?“]⁶⁰. Kopen tvrdi, po mom mišljenju s pravom, da nasuprot onome što Nemci nazivaju *Allgemeine Literaturwissenschaft* [opšta nauka o književnosti] (koja je, za razliku od francuske *littérature comparée*, gotovo sinonim za književnu teoriju), uporedna književnost „nije po definiciji nauka čiji je zadatak da razvija teorije, već ona predstavlja način poređenja empirijskih disciplina koja mora da se bavi manje ili više opipljivim premetima, odnosno istorijskim činjenicama i književnim tekstovima“⁶¹ (str. 42). Za one koji ovu zabranu primaju k srcu, razlika je od ključnog značaja, jer ukazuje na činjenicu, pošto našoj međudisciplini nije dozvoljeno da pravi svoj sopstveni teorijski okvir, da je najbolje što može da uradi – upotreba postojećih teorija za svoje potrebe. Kako je ovo pre svega stvar veštine i umeća, nema razloga da verujemo, kao što su pojedini mislili, da „Budućnost uporedne književnosti“ [“Future of Comparative Literature“]⁶² zavisi od njenog prilagođavanja ili apsorbovanja formalizma, strukturalizma, semiotike,⁶³ ili tome sličnog. Naučnici kao Duvé Fokema, čiji članak „Upo-

⁵⁹ „Vremenske ravni, kulturne ravni i književno poređenje“ [“Niveaux Temporels, Niveaux Culturels et Comparaison Littéraire“], *Revue de Littérature Comparée*, 56, 1982, str. 5-20. Norman Sims vrši procenu Ducuovog rada u: „Aleksandru Duci i mentaliteti“ [“Alexandru Duțu and the History of Mentalities“], *Comparative Literature Studies*, 16, 1979, str. 250-261.

⁶⁰ U: *Polja: časopis za kulturu, umetnost i društvena pitanja*, Dnevnik, Novi Sad, januar, 1987, str. 17-21. Prevela sa nemačkog: Pavica Mrazović. [Ka teoriji uporedne književnosti [Zur Theorie der Vergleichenden Literaturwissenschaft], urednik: Hans Ridiger, De Gruyter, Berlin, 1971, str. 41-64.] Veći deo ovog članka se bavi pitanjem uticaja, na šta i sam podnaslov ukazuje: „Primer: literarni uticaj“ [“Ein Exempel: Der literarischen Einfluß“].

⁶¹ „ist nicht per definitionem eine Wissenschaft, deren Aufgabe darin besteht, Theorien zu entwickeln, sondern eine vergleichsweise empirische Disziplin die sich mit mehr oder weniger greifbaren Gegenständen auseinandersetzen hat, nämlich geschichtlichen Sachverhalten und literarischen Texten.“

⁶² Ovo je naslov Henri H. H. Remakovog priloga Kongresu ICLA-e u Budimpešti (*Proceedings*, II, str. 429-437) u kojem se primena raznih teorijskih sistema na uporednu književnost razmatra u duhu optimizma.

⁶³ Obećanje kojeg se semiotika drži u vezi sa uzajamnim osvetljavanjem umetnosti nije do sada ispunjeno, i Stiven Pol Šer je opravdano izjavio da je „na ovom ranom stepenu semiotičkog istraživanja različitih umetnosti prilično sumnjičav u vezi sa kranjim ishodom“. Vidi njegov rad „Poredeći književnost i muziku: Trenutni trendovi i izgledi u teoriji kritike i metodologiji“ [“Comparing Litera-

redna književnost i nova paradigma“ [“Comparative Literature and the New Paradigm“],⁶⁴ greše što misle da se ovde nalazi put ka spasenju.

Jedno od nekoliko pravih teorijskih pitanja koje je, iz mog ugla, od izuzetnog značaja za komparatiste je ono u vezi sa odnosom i stalno promenljivom ravnotežom članova trijade, kojima se obično bave studenti književnosti. Kako su to Velek i Voren rekli u četvrtom poglavlju svoje *Teorije književnosti*:

„U okviru našeg ‘pravog proučavanja’ najvažnije su, nesumnjivo, razlike između književne teorije, kritike i istorije. Tu je, pre svega, razlika između shvatanja književnosti kao istovremenog poretka i shvatanja književnosti kao niza dela koja, svrstana hronološki, predstavljaju celovite delove istorijskog procesa. Postoji, potom, i razlika između proučavanja načela i merila u književnosti i proučavanja konkretnih književnih umetničkih dela, bilo da ova proučavamo izdvojeno ili u nekom hronološkom nizu. Izgleda da je na ove razlike najbolje skrenuti pažnju opisivanjem ‘književne teorije’ kao proučavanja načela književnosti, njenih kategorija, merila i tome sličnog, te razlikovanjem proučavanja konkretnih umetničkih dela ili kao ‘književne kritike’ (uglavnom statističke po pristupu) ili kao ‘književne istorije’.⁶⁵

U vezi sa odnosom ovih podela prema uporednoj književnosti i promene mesta u njejoj istoriji, već sam istakao da je naša disciplina početka, jasno i jednostavno, smatrana za granu književne istorije. Prošavši teške godine, uporedna historiografija književnosti se vratila, prevashodno zahvaljujući novim uvidima koje su stekli istoričari, naročito u Francuskoj,⁶⁶ ali i usled širenja marksističkog pogleda na uporednu književnost na Zapadu.⁶⁷

Ostajući pitanje živih interesovanja ICLA-e i njenih saradnika (vidi *Uporednu istoriju...* [*Comparative History...*], na kojoj se radi od 1967. godine), historiografski član trijade daleko

ture and Music: Current Trends and Prospects in Critical Theory and Methodology“], u: *Proceedings of the IXth ICLA Congress*, tom 3, Innsbruck, 1981, str. 215-221. Navedeni deo se nalazi na stranici 220.

⁶⁴ *Canadian Review of Comparative Literature*, 9, 1982, str. 1-18. Pod pretpostavkom da su „predmeti uporedne književnosti i teorijskog proučavanja književnosti načelno istovetni“ (str. 3), Fokema pokušava da pokaže moguće primene drugog na prve, ali uspeva samo delimično.

⁶⁵ Rene Velek i Ostin Voren, *Teorija književnosti*, preveli: Aleksandar I. Spasić i Slobodan Đorđević, Nolit, Beograd, 1991, str. 62 [René Wellek, Austin Warren, *Theory of Literature*, Harcourt Brace, New York, str. 30]

⁶⁶ Ovaj razvoj je veoma dobro proučen u delovima knjige Klaudija Giljena, *Književnost kao sistem: ogledi o teoriji književne istorije*, preveo: Tihomir Vučković, Nolit, Beograd, 1982, [*Literature as System: Essays Toward the Theory of Literary History*, Princeton University Press, Princeton, 1971] koji su sa time u vezi, a naročito u ogledu „Naknadna razmišljanja o književnim razdobljima“, str. 372-416 [“Second Thoughts on Literary Periods“].

⁶⁷ Posebno kroz nemačko izdanje knjige Dionza Đurišina *Problemi književne komparatistike* [*Problemy literarne komparatistiki*], 1967, pod naslovom *Uporedno proučavanje književnosti: Pokušaj metodološko-teorijskog zasnivanja* [*Vergleichende Literaturforschung: Versuch eines methodisch-theoretischen Grundrisses*], tr. Ludwig Richter, Akademie-Verlag, Berlin-East, 1972, i zbirke Gerharda Kajzera *Uporedno proučavanje književnosti u socijalističkim zemljama 1963-1979* [*Vergleichende Literaturforschung in den sozialistischen Ländern 1963-1979*], Metzler, Stuttgart, 1980.

od toga da je u središtu pažnje, mora da se nadmeće sa svojim dvema dopunama. Da počnemo sa književnom kritikom: odbacivanje iste od strane osnivača, čiji pozitivistički žar objašnjava njihovu odbojnost prema pitanjima suda, dovelo je do odlučujuće štetnog ishoda; a decenije tokom kojih je preovladavala Nova kritika, sa svojim isticanjem unutrašnjeg pristupa (*Werkimmanenz*), nisu donele ništa bolje uslove. Stupajući prilično kasno na pozornicu, uporedna kritika je došla na svoje tek kasnih šezdesetih i ranih sedamdesetih godina, kada su se Jozef Strelka u SAD i Džon Flečer u Engleskoj istovremeno zauzeli za nju. Strelka je 1968. godine osnovao *Yearbook of Comparative Criticism* i objasnio svoju naklonost disciplini u uvodnom članku („Uporedna književna kritika i književna simbolika“ [“Vergleichende Literaturkritik und literarische Symbolik“]) knjige *Uporedna književna kritika: Tri ogleda o metodologiji nauke o književnosti* [*Vergleichende Literaturkritik: Drei Essays zur Methodologie der Literaturwissenschaft*] (1970), čiji je on autor. U istoj, on stvara pojmovnu zbrku, izjednačujući teoriju sa kritikom: „za razliku od ‘uporedne književne istorije’ koja se u prvom redu bavi umetničkim književnim delima, uporedna književna kritika stavlja akcent na poređenje različitih vrsta književnih teorija i književnih kritika“⁶⁸ (str. 5).⁶⁹

U svom provokativnom, ali neuobičajenom radu „Kritika poređenja: pristup putem uporedne književnosti i intelektualne istorije“ [“The Criticism of Comparison: The Approach through Comparative Literature and Intellectual History”],⁷⁰ Flečer je daleko dosledniji. Njegovo potpuno odbacivanje književne istorije (dijahronijskog pristupa) i teorije, povezano je sa pozivom kolegama „da se drže srednjeg puta koji se nalazi, sa jedne strane, između dogmatskog formalizma, i jednostranog istorizma, sa druge strane“ (str. 129). U Engleskoj, gde se zvanično glasilo Udruženja za uporednu književnost zove *Comparative Criticism: A Yearbook*, izgleda da je pojam naširoko korišćen, možda delom zbog pragmatičke tradicije koja vodi poreklo od uvrežene odbojnosti prema nategnutim sistemima i krutim dogmama.

Kako su vrednosti po pravilu relativne i stoga uporedive, trenutno polaganje prava uporedne kritike na istaknuto mesto unutar zajednice uporedne književnosti usko je povezano sa obnovljenim interesovanjem za pitanja procene i donošenja suda. Počevši sa *Colloque Méthodologique* u Budimpešti, tokom kojeg je osam naučnika sa Istoka i Zapada raspravljalo na temu „književna istorija, estetski sud“,⁷¹ ovaj predmet, koji su osnivači naše discipline vešto izbegavali, bio je, nakon presedana koje su načinili germanisti kao što su Wilhelm Emrih, Hans Egon Has, Wolfgang Kajzer i Valter Miler-Zajdel, u središtu živih razgo-

⁶⁸ „Im Unterschied zur ‘Vergleichenden Literaturgeschichte’, welche sich in erster Linie den literarischen Kunstwerken selbst zuwendet, legt die Vergleichende Literaturkritik den Akzent auf das Vergleichen verschiedener Arten von Literatur-Theorie und Literatur-Kritik“

⁶⁹ Strelkinu knjigu je objavio Franke u Bernu (Švajcarska). Dizerink (*Komparatistika: uvod* [*Komparatistik: Eine Einführung*, str. 81]) čini malo bolje razlikujući „komparativističko-istorijsku granu“ [“vergleichend-historischen Zweig“] od „komparativistički sistematske“ [“vergleichend systematischen“] koja, prema njegovoj shemi, obuhvata „uporednu teoriju književnosti i metodologiju“ [“die vergleichende Literaturtheorie und Methodologie“].

⁷⁰ Ovaj rad predstavlja deo knjige *Savremena kritika* [*Contemporary Criticism*], urednici: Malkom Bredburi i D. Palmer, St. Martin's Press, New York, 1970, str. 107-129.

⁷¹ *Neohelicon*, 1, br. 1/2, 1973, str. 27-111. [“histoire littéraire, valeur esthétique“]

vora tokom Kongresa u Montrealu/Otavi, ali i u više časopisa, kao i u nedavnom *Festschriften* – do te mere da zapravo, zajedno sa imagologijom i mentalitetima, „vrednosni sud“⁷² čini spoj tri metodološke sile koje se neprestano javljaju u skorijoj istoriji uporedne književnosti.

Visoko poštovanje sa kojim se trenutno gleda na ove sile je, ipak, gotovo ništavno kada se uporedi sa opčinjenošću teorijom koja je, prateći opšti tok određen *Literaturwissenschaft*-om kao celinom i podržan izvesnim nacionalnim filologijama (anglo-američkom i francuskom, više nego španskom i nemačkom), i u uporednoj književnosti zauzela mesto omiljenog predmeta. Stvar je otišla toliko daleko i desila se tako brzo da postoji razlog strahu da će naša disciplina biti progutana, bez ostataka, od strane ovog džina. S tim u vezi, uključivanje teorije u donekle suviše određeno ciljeva uporedne književnosti u statutima ICLA-e koji su trenutno na snazi – „proučavanje istorije književnosti, teorije književnosti i tumačenja teksta, vršeno sa internacionalne komparativne tačke gledišta“⁷³ – predstavlja simptom, kao i osnivanje teorijske istraživačke grupe u nedrima udruženja (ICLA). Pitanje opasnosti, bilo stvarne ili umišljene, da uporedna književnost postane sluškinja književne teorije, još je više došlo u prvi plan usled činjenice da je u *Priručniku književne teorije* [*Manuel de Théorie Littéraire*] koji je, sledeći kolokvijum održan pre dve godine u Montrealu, sada u aktivnoj pripremi, komparativni aspekt samo ovlaš dotaknut, iako se čovek umiruje time što će u ovom poduhvatu takođe učestvovati istaknuti i posvećeni komparatisti.

Toliko o podoblastima i pristupima koji su trenutno u središtu pažnje naučничkog interesovanja, i povodom kojih će tek budućnost pokazati da li su tu za stalno ili predstavljaju samo prolaznu modu. U svim naučnim, kao i u umetničkim nastojanjima, kolo sreće se neprestano okreće i time osigurava nužno i poželjno smenjivanje formi i stilova. Onome što je bilo zanemareno, data je nova prilika za život, dok je ono što je bilo na vrhu, palo u zaborav. Ipak, pošto, kako je Heraklit govorio, čovek ne može dva puta da uđe u istu reku, *plus c'est la même chose, plus ça change*. Stoga, pošto nisam Tiresija koji je „video sve“, suzdržavam se od predviđanja toga šta će se desiti sa uporednom književnošću u bliskoj ili dalekoj budućnosti. Ono što bih ja umesto toga voleo da uradim na ovom mestu je da istaknem izvesne oblasti za koje smatram da ih je preko potrebno oživeti.

⁷² [„le judgement de valeur“] Ovo se odnosi na naslov oštroomnog rada: Žan Vajsgerber, „Vrednosni sud u uporednoj književnosti: komparatizam u službi umetničkog prosuđivanja“ [“Le judgement de Valeur en Littérature Comparée: Le Comparatisme au Service de l'Évaluation Artistique“] koji se pojavio u *Études Littéraires*, 7, 1974, str. 229-243. Takođe preporučujem Henri H. Remakovi prilog *Festschrift*-u za Zorana Konstantinovića, koji je spomenut gore, u podnožnoj napomeni 44: „Upotreba uporedne književnosti u vrednosnim sudovima“ [“The Use of Comparative Literature in Value Judgements“], str. 127-140.

⁷³ Zvanični tekst na francuskom tačno kaže da ICLA „teži razvijanju proučavanja uporedne književnosti, pod čime se razumeva proučavanje istorije književnosti, teorije književnosti i tumačenja teksta, vršeno sa internacionalne komparativne tačke gledišta“ [“tend à développer l'étude de la littérature comparée, par quoi s'entend l'étude de l'histoire littéraire, de la théorie de la littérature et de l'interprétation des textes, entreprise d'un point de vue comparatif international“]. Oštroomnu kritičku procenu ove definicije, napravio Bernard F. Šolc („Poredeći teorije književnosti?: pojedine primedbe u vezi sa novim opisom zadatka ICLA-e“ [“Comparing the Theories of Literature?: Some Remarks on the New Task Description of the ICLA“]) u: *Yearbook of Comparative and General Literature*, 28, 1979, str. 26-30.

Jedna od najtužnijih priča za naše mlade komparatiste je ona o našoj nezainteresovanosti za metodološka pitanja, nasuprot teorijskim. Tako, dok je pojam uticaja – bez sumnje ključan faktor u proučavanjima kontaktološkog tipa – bio predmet žestokih rasprava u našoj struci (pre svega tokom pedesetih i ranih šezdesetih),⁷⁴ „paralela“ i „analogija“, središnji pojmovi američke i, što se tiče tipoloških analogija, marksističke komparatistike, bezrazložno su zapostavljani, a presedan koji je načinio Majkl Morijarti (u svojoj disertaciji: „Upotrebe analogija: ogled o metodologiji uporedne književnosti“ [“The Uses of Analogy: An Essay in the Methodology of Comparative Literature”])⁷⁵, a koji sam i sâm sledio (u prilogu prvom *Festschrift*-u za Horsta Ridigera),⁷⁶ nije prevaziđen.

Da bude još gore, tehnike poređenja, koje nesumnjivo leže u srcu svih naših delatnosti, eksplicitno ili implicitno, još od Svena Linera nisu ispitivane, a on se koristio primerima uzetim gotovo isključivo iz engleske književnosti romantizma, koje je podrobno razmotrio, pre petnaest godina, u članku naslovljenom „Struktura i funkcije književnog poređenja“ [“The Structure and Functions of Literary Comparison”].⁷⁷ Pod ovakvim okolnostima, Gerhard Kajzer je potpuno opravdano primetio da se „povezivanje reflektujuće metode i književno-poredećeg postupka nije nikome posrećilo“.⁷⁸

Krajnje je vreme za komparatistu da sledi primeru koji su dale društvene nauke u tomu: *Uporedne perspektive: teorije i metodi* [*Comparative Perspectives: Theories and Methods*] (1970).⁷⁹ Niti bi štetilo deliti želju Eriha Rotakera „da se sva poređenja koja se vrše u jednoj određenoj oblasti kulture, pod određenim metodološkim uglom, mogu preneti na sve ostale uporedne discipline“,⁸⁰ bez nužnog uzimanja u obzir njegovog utopijskog poziva za *allgemeine vergleichende Wissenschaftslehre* [opšte komparativističko učenje o naukama] čiji bi deo predstavljala *allgemeine vergleichende Kulturwissenschaft* [opšta komparativistička nauka o kulturi]. Dokle god ne usavršimo naše metodološke alate i veštine, potencijalne smo žrtve zaraze koju je pokojni Verner Kraus, obraćajući se Nemačkoj akademiji nauka,

⁷⁴ Rasprava je ukratko izložena u trećem poglavlju moje knjige *Einführung...* (odnosno u drugom poglavlju izdanja na engleskom jeziku). U međuvremenu ništa u osnovi novo nije izneto, kao što je pokazano u petom poglavlju (str. 125-135) mog *Forschungsbericht* (vidi podnožnu napomenu 5).

⁷⁵ Univerzitet u Indijani [Indiana University], 1971.

⁷⁶ „Uticaji i paralele: mesto i funkcija proučavanja analogija u uporednoj književnosti“ [“Influences and Parallels: The Place and Function of Analogy Studies in Comparative Literature”], *Teilnahme und Spiegelung. Festschrift für Horst Rüdiger*, urednici: Ervin Kopen i Beda Aleman, De Gruyter, Berlin, 1975, str. 593-609.

⁷⁷ *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 26, 1967, str. 169-179.

⁷⁸ *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen*, 130, 1978, str. 117. [“Die Verbindung von reflektierter Methode and literaturvergleichendem Verfahren ist bislang noch kaum geglückt”]

⁷⁹ Uredili: Amitaj Ecioni i Fred L. Dubov. Tom je objavio Little Brown iz Bostona. Među radovima koje sadrži, „Uporedni metod i društvenim naukama“ [“The Comparative Method in the Social Sciences” (str. 25-38)] Gideona Sjobrega i kratke primedbe Marka Bloha o „Dve strategije poređenja“ [“Two Strategies of Comparison” (str. 39-41)] od naročitog su interesa.

⁸⁰ „Uporedni metod u društvenim naukama“ [“Die vergleichende Methode in den Geisteswissenschaften”], u: *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft*, 60, 1957, str. 13-33. Navod se nalazi na stranici 31. [“alle Vergleichung auf einem bestimmten Kulturgebiet unter methodischen Seitenblicken auf alle übrigen vergleichenden Wissenschaft zu betreiben”]

obeležio imenom „proizvoljno postavljeno pitanje“⁸¹ („Čini se da je moguće uspostaviti vezu između bilo kojih tačaka u prostoru i vremenu“).⁸²

Pošto sam nehotice počeo da sastavljam spisak stvari koje će komparatistima olakšati život i učiniti im budućnost malo sigurnijom, usudiću se da načinim katalog onoga što smatram da nam je najhitnije potrebno. Dopustite da započnem ponavljanjem mog poziva da se obnove naši bibliografski napori na istinski međunarodnom nivou, da li zanovljivanjem (i, uz to, prerađivanjem i ponovnim raspoređivanjem) Baldensperže-Friderihove *Bibliografije uporedne književnosti* [*Bibliography of Comparative Literature*], vraćanjem godišnjih spiskova u glavne časopise,⁸³ kao što su *Revue de Littérature Comparée* ili *Yearbook of Comparative and General Literature*, ili počinjanjem ispočetka. Takav napor postaje sve potrebniji, jer prerađivanje i popravljnje bibliografije Izdanja savremenog jezičkog društva u Americi [Publications of Modern Language Association in America (PMLA)] – korak koji je očigledno načinjen u dobrom smeru – nije, ili još uvek nije, donelo željene ishode. Specijalizovani spiskovi koji su trenutno dostupni (na primer, *Bibliografija o odnosima književnosti i drugih umetnosti* [*Bibliography on the Relations of Literature and the Other Arts*], kao i „Selektivne bibliografije o uporednoj književnosti: njena istorija i teorija“ [“Selective Bibliography on Comparative Literature: Its History and Theory”])⁸⁴ predstavljaju samo cigle ogromnog vavilonskog zdanja.

Van Tigemov *Hronološki spisak savremenih književnosti* [*Répertoire chronologique des littératures modernes*],⁸⁵ još jedna važna alatka, takođe je potrebno zanoviti i proširiti, kako u vremenskom (prerenesansna književnost), tako i u prostornom (ne-zapadna književnost) smislu. Kako bi osavremenjeno izdanje ostalo u granicama izvodljivosti, podaci o književnim prevodima mogu biti izdvojeni i preneseni u dodatni tom. Još potrebnije je dovršiti *Međunarodni rečnik književnih pojmova* [*Dictionnaire International des Termes Littéraires*] Robera Eskarpija, posao koji je izgleda, posle dva lažna početka,⁸⁶ ponovo stao. Po svaku cenu mora biti načinjen pokušaj da se uskladi književna nomenklatura u svetskim jezicima, ako se hoće dovesti u red haos koji trenutno vlada u pojedinim podoblastima kao što je, na primer, tematologija⁸⁷. S obzirom na ekspanzivne sklonosti uporedne

⁸¹ „willkürliche Fragestellung.“

⁸² *Problemi uporedne istorije književnosti* [*Probleme der vergleichenden Literaturgeschichte*], Akademie-Verlag, Berlin-East 1963, str. 15. [“Er scheint, als ließen sich zwischen jedem beliebigen Punkt in Raum und Zeit Beziehungen herstellen“]

⁸³ *Revue des Revues* koji se objavljuje jednom godišnje u ovom časopisu, iako popujnava rupu, nije izričito određen, a još manje ograničen, uporednom književnošću.

⁸⁴ Spisak je načinio Manfred S. Fišer i objavio ga u *The Comparatist*, glasilu Južnog društva za uporednu književnost [Southern Comparative Literature Association]. Do sada su se pojavila svega dva nastavka (za period 1977-1980 u broju 6, 1982, str. 69-85. i za 1981. godinu u broju 7, 1983, str. 72-82)

⁸⁵ *Spisak* [*Répertoire*], prvobitno objavljen 1935. godine, trebalo je da bude zanovljen, prerađen i unet u *Uporednu istoriju...* [*Comparative History...*]; ali izgleda da se u međuvremenu odustalo od ovog poduhvata.

⁸⁶ Sveska L se pojavila 1973. godine, i izdao ju je Mouton u Hagu, a sveske 1 i 2, koje pokrivaju pojmove od *académie do bourgeois*, 1979. i 1980. godine, izdao je Francke u Bernu.

⁸⁷ Odličan primer je protivrečna upotreba pojmova *tema* i *motiv* u *Literaturwissenschaft* uopšte, ali i u uporednoj književnosti ponaosob. Bavio sam se ovim pitanjem u sedmom poglavlju mog

književnosti, te reference bi verovatno trebalo da se prošire ili dopune tomom o pojmovima značajnim za „uporedno proučavanje umetnosti“ i slične interdisciplinarnе pristupe koji uključuju u sebe književnost.

Istoriografski posmatrano, našа disciplina ima velike koristi od *Uporedne istorije književnosti na evropskim jezicima* [*Comparative History of Literatures in European Languages*]. Samonametnuta ograničenja ovog poduhvata prihvatam, iako nevoljno i iz čisto pragmatičnih razloga, ali ostajem zabrinut, sa jedne strane, zbog nedostatka istinski sintetičkih kvaliteta kakve su predvideli njegovi osnivači, i usled nepostojanja novih načina posmatranja (na primer, o pitanjima periodizacije), sa druge strane. Kako je to Jan Brant Korstijus pokazao u članku naslovljenom „Pišući istorije svetske književnosti“ [“Writing Histories of World Literature”],⁸⁸ izuzetno je teško, ako ne i nemoguće, napraviti uravnotežen i nepristrastan pregled velikog broja radova pisanih na različitim jezicima i, na taj način, pružiti nove uvide u vezi sa prirodom tih dela i njihovim mestom u književnom univerzumu. Ipak, takav napor mora biti načinjen ukoliko ICLA želi da putovanje u koje se toliko ponosno upustila bude na kraju uspešno.

Još dve stvari, obe povezane sa akademskim stranama našeg predmeta, zaslužuju mesto na momom spisku za kupovinu. Pošto su uspeh i neuspeh od početka ispisivali šaru punu oštrih ritmičnih oscilacija u našoj disciplini, koja je mnogo pretrpela usled toga što je bila politizovana, potrebno je napisati iscrpnu istoriju uporedne književnosti⁸⁹. Do sada, jedini veći pokušaj da se ispuni ovaj zahtev predstavlja dugačko istorijsko poglavlje mog *Einführung...* Treba se nadati da će zbirka važnih dokumenata na Technische Hochschule u Ahenu podstaći takav poduhvat, kojem bi arhive ICLA-e, poverene Manfredu Gštajgeru u Lozani, mogle dosta doprineti.

Najzad, postoji potreba da se pojačaju javne rasprave u vezi sa pitanjem predavanja svetske i uporedne književnosti. Razmatranje ove teme je počelo na simpozijumu koji je održan pre dvadeset i pet godina na Univerzitetu u Viskonsinu⁹⁰ i povremeno je bilo nastavljano na nacionalnim i međunarodnim kongresima, naročito u Francuskoj i SAD. Ipak, mnogo toga je još uvek ostalo neurađeno. Moraju se pokrenuti pitanja didaktike, ali i visok stepen kvaliteta, koji će biti proveren u učionici i koji će moći da opravda dalje postojanje

Einführung... (šesto poglavlje u izdanju na engleskom jeziku), kao i u devetom poglavlju (str. 160-169) mog *Forschungsbericht*.

⁸⁸ *Yearbook of Comparative and General Literature*, 12, 1963, str. 5-14.

⁸⁹ Pojedine strane i faze preistorije uporedne književnosti obradili su Robert S. Mayo u svojoj knjizi *Herder i počeci uporedne književnosti* [*Herder and the Beginnings of Comparative Literature*], University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1969, Arno Kapler u svojoj doktorskoj tezi *Književno poređenje: prilozi istoriji komparativne književnosti* [*Der literarische Vergleich: Beiträge zu einer Vorgeschichte der Komparatistik*], Herbert Lang, Bern, 1976. i Tomas Blajher u svom članku „Književno poređenje u klasičnoj antici: prilog predistoriji uporedne književnosti“ [„Literary Comparison in Classical Antiquity: A Contribution to the Prehistory of Comparative Literature“] u: *Yearbook of Comparative and General Literature*, 28, 1979, str. 31-40.

⁹⁰ Rezultati ovog simpozijuma su sabrani u knjizi *Nastava svetske književnosti* [*The Teaching of World Literature*], urednik: Haskel M. Blok, University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1960.

nastavnog plana i programa uporedne književnosti,⁹¹ mora biti dostignut pre nego što pošteno možemo reći da smo izvršili svoju dužnost.

Ispraznivši ovu, nadajmo se ne Pandorinu kutiju darova kao poklon uporednoj književnosti pre nego što se točak ponovo okrene, nemam daljih primedbi. Kako nisam futurolog, smatram da je beskorisno spekulirati o tome šta će biti, ali sam spreman da izjavim da će književnosti i *Literaturwissenschaft* preživeti, šta god se dogodilo sa uporednom književnošću, tim neprestano bolesnim čovekom kojem su bili namenjeni moji darovi. Iako sam predavao ovaj predmet tri decenije i nisam rad da preporučim trenutačno samoubistvo, ne bi mi smetalo, sledeći Veleka, da izostavim „uporedna“ kada i ako ova odrednica prestane da služi svrsi. Što se mene tiče, neka ime (a ne priroda predmeta) ostane kao spomenik na vojevane bitke i (Pirove?) pobede. Vreme će pokazati da li će, za dvadeset ili pedeset godina, uporedna književnost nestati zbog svog sredovečnog leta, ili će, kao nova *Gesamtwissenschaft* [totalna nauka] proždrti književnu teoriju, ili će je poslednja upiti u sebe i svesti na *Hilfswissenschaft* [pomoćna nauka]. Verovatno neće ni biti važno, posmatrano na duže staze, da li će od nje ostati ime (olako ismevano) ili određenja (neprestano drugačija čime se sprečava bilo kakva saglasnost), nego načelo i (*pace* Blok) način posmatranja.⁹²

(Sa engleskog preveo **Igor Rajnjak**)

⁹¹ Odbor unutar Američkog udruženja za uporednu književnost [American Comparative Literature Association] razradio je smernice za diplomatske i postdiplomske studije uporedne književnosti i objavio ih u raznim izdanjima *American Comparative Literature Association Newsletter* [ACLAN], glasila spomenutog društva. Jedini priručnik koji se programski bavi ovom temom je *Uporedna književnost kao akademska disciplina: izlaganje načela, prakse i standarda* [*Comparative Literature as Academic Discipline: A Statement of Principles, Praxis, Standards*], Modern Language Association of America, New York, 1978, Robert J. Klement, ali je on prilično slabo obradio predmet.

⁹² Izvornik: Ulrich Weisstein, "D'où venons-nous? Que sommes-nous? Où allons-nous?: The Permanent Crisis of Comparative Literature", *Canadian Review of Comparative Literature*, 11, 1984, str. 167-192. Prevodilac se zahvaljuje svojim profesorima mr Sonji Veselinović i dr Vladimiru Gvozdenu na svesrdnoj pomoći pri prevodilačkim teškoćama i posebno pregledanom tekstu, kolegici Maji Jakšić koja je prevela delove teksta sa nemačkog jezika, kao i profesoru dr Miodragu Radoviću koji je proverio i prepravio iste. Ipak, za sve greške i manjkavosti ostaje odgovoran isključivo prevodilac. (*Prim. prev.*)